

Rozhovor

PO JEDENÁCTI LETECH

Rozhovor s Jacquesem Rivettem o Serge Daneyovi

Sylvie Pierre – Jean-Claude Biette

Trafic, nejvýznamnější francouzský filmově historický časopis, věnoval celé své 37. číslo (jaro 2001) svému zakladateli, Serge Daneyovi. Přispěli do něj renomovaní filmologové z mnoha evropských zemí i z USA a filmoví režiséři Manoel de Oliveira a Víctor Erice. Rovněž Jacques Rivette přijal nabídku k rozhovoru, kterého se zúčastnila i scenáristka Christine Laurentová.

* * *

Jacques Rivette: ...filiace? Rodina? Spíš atomy, zaklesnuté kdesi v záhybech. Já jsem v každém případě pro rodiny nomádské, i když se to slůvko může zdát trochu jednoduché, trochu kličující. Co mne na dějinách filmu zajímá, jsou rodiny. Zajímavé jsou filiace tvůrců: jak se Hitchcock dívá na Fritze Langa, nebo jak se lze dívat Griffithovým pohledem. Jako kritik se dívám na věci víceméně z tohoto úhlu. Jenže Serge chtěl začít jako divák, jako aktivní divák. Byl někým, kdo nikdy nechtěl překročit onu hranici, na rozdíl od tolika jiných. Dokonce i během doby, kdy opět převzal Cahiers a kdy Cahiers díky němu vyvázly ze své propasti – protože je opravdu chytil za krk a postavil znovu na nohy –, zůstal vždycky na okraji. Stává se, že se někdo obětuje, ale jakmile mohl přenechat dělátko jinému, udělal to. Ale nevím, jestli je kariéra kritika zajímavá. Kdyby měl chuť psát kritiky do Libération dalších dvacet let, býval by to mohl dělat. Už odbíháme... Myslím, že Serge můžeme postavit jediné vedle osobnosti Bazina, i když se neznali. Zde hovořit o filiaci, je hezké, protože Serge nezačal psát dřív než na počátku šedesátých let, tedy několik let po Bazinově smrti v roce 1958. Pokud jde o mne, poznal jsem Serge Daneye přibližně na začátku šedesátých let, v okamžiku, kdy se dal dohromady s Louisem Skoreckim, aby se vydali na svou dlouhou „túru“ po Spojených státech za starými tvůrci jako Raoulem Walshem a Allanem Dwanem, právě včas k zaznamenání posledního dechu těchto pánů...

Sylvie Pierreová: ...jejich idea byla umístit kritiku po bok tvůrcům, což prozrazuje onu filiaci Daneye s Bazinem a s vámi, a naopak ji vzdaluje od pozice kritiky, která se umísťuje po bok diváka, publika a která se nakonec opět stává agentem více nebo méně regulujícím kinematografický konzum.

Jacques Rivette: Jistě, to byl vždy tradiční postoj první generace Cahiers, to, co jsme se rozhodli dělat s Truffautem, s Godardem a částečně s Rohmerem, a po svém to zase dělali i Pierre Kast a Jacques Doniol-Valcroze. Ale otázka, která mne opravdu zajímá, je, proč Serge nikdy nevstoupil na druhý břeh a nezačal sám točit? V hloubi si myslím, že byl cestovatelem. Nepatřil jsem k osobám, jimž posílal pohledy ze čtyř koutů světa, ale cítím se být Sergemu blíže od natáčení filmu Claire Denisové¹⁾, které trvalo patnáct dnů, v srpnu 1989. Hovořili jsme před kamerou, ale hodně také mimo natáčení, v bistrech nebo za pochodu, a mluvili jsme o všem možném. Překvapovalo mne, že kinematografie, to byly pro něj země, které chtěl prozkoumat, aby viděl, jak vypadají. Jejich filmy, ale také zvyky, politika, různé způsoby života a úplně jednoduše druzí lidé...

Sylvie Pierreová: Čili svět?

Jacques Rivette: Ano, byl opravdu světoobčanem. Limity, které chtěl překračovat, byly hranice na Zemi, máme-li rozvinout metaforu, ale s mírou, aby nám sama neukázala limity.

Jean-Claude Biette: Své hranice?

Jacques Rivette: Tak jest. Byl zcela od základu mužem konverzace. Já mám z rádia spíš hrůzu, ale když mi to nabídl Serge, šel jsem tam hned. Oproti těm, kteří se vás ptají „a co si myslíte o tomhle a co si myslíte o tamtom?“ spočíval Sergeho způsob zahájení rozhovoru v tom, že začal mluvit, až dokud se druhý necítil nucen navázat ve vztahu k tomu, co řekl. Nebylo to zodpovídání jeho otázek, byla to opravdová konverzace. Na začátku mohl stát ten či onen film, ale hned za nimi mnoho diagonál, závorek... šlo se, postupovalo se kupředu, objevovaly se nové krajiny, neočekávané perspektivy počínající v kterémkoli výchozím bodě. A jeho články jsou tak často napsané. Napsal například skvělé věci na adresu MAGICKÉ HLUBINY, kterou nepovažoval, pochopitelně, za největší film své doby. Ale vyšel od tohoto filmu, od jeho vertikály, jež mu dodala chuť táhnout linii jinými směry. V tom si jeho poslední, posmrtně vydané knihy, uchovaly poutavost: fungoval trošku jako pavouk. Já mám pavouky moc rád...

Sylvie Pierreová: Kvůli plátnu?²⁾

Jacques Rivette: Člověk by měl vědět, kdy má přestat s metaforami!

Jean-Claude Biette: Každopádně – a to také vysvětluje, proč nechtěl točit filmy –, když už za sebou táhl ty nitě, měl v sobě, rovněž bezděčně, něco z geniálního pedagoga.

Jacques Rivette: Ano, protože se tím sám bavil. Byla to nekonečná konverzace, jak říkal Blanchot, nebo spíš nekonečný dialog.

1) Jedná se o film JACQUES RIVETTE, STRÁŽCE (1989).

2) Výraz *etoile* může znamenat *pavučinu* i *plátno* (filmové).

Jean-Claude Biette: Měl také schopnost pronikat až k vlastním motivům filmu, a utřídit je tak, jak by to tvůrci sami nedokázali.

Jacques Rivette: Ano, to je zajímavé, a to mne také baví. A rád také občas překvapuji své přátele a obhajuji film, u nějž by nikdo nečekal, že ho mám rád. Jsem například velkým obhájcem filmu Paula Verhoevena *SHOWGIRLS*. Opravdu si myslím, že Scorsese to může zabalit, protože jedním z filmů desetiletí jsou *SHOWGIRLS*...

Sylvie Pierreová: V tom smyslu jste někdy lidi až traumatizoval...

Jacques Rivette: Nemám nic proti traumatizaci.

Sylvie Pierreová: Nikdy nezapomenu na soukromou projekci Bressonovy *MUŠKY* v roce 1967, po uvedení filmu. Byla jsem v Cahiers úplnou začátečnicí a při myšlence na zhlédnutí filmu Roberta Bressona v jednom sále s vámi jsem se samou zbožností úplně roztékala. Jenže když jsem vás viděla vycházet, řekl jste: „Je to kněžourský film, to je k ničemu.“

Jacques Rivette: Vážně, v tu chvíli? Opravdu si pamatuji, že jsem byl našťvaný.

Jean-Claude Biette: Ty monteverdiovské rulády na konci!³⁾

Jacques Rivette: Ty potvrzují, co se od určitého momentu filmu odehrává. Je to první Bernanosova kniha, kterou jsem četl, a pro mne jedna z nejhezčích. První polovina filmu je nádherná, protože tím, co vynachází, předstihuje román, ale potom se z toho stane ilustrace à la Delannoy pojišťující se Monteverdim, když se dívka vrhne do vody. To snad ne!

Jean-Claude Biette: Jako Serge jste tedy rád bránil film navzdory a proti všem, anebo naopak napadal...

Jacques Rivette: ...ano, protože každý čekal, že buď pokleknu nebo se pokřiju.

Sylvie Pierreová: Stalo se vám někdy, jako Sergeovi, že jste měl před nějakým tvůrcem výčitky svědomí? Myslím zvláště na případ Melvillea: Daney vyjádřil v posledních dvou letech svého života hluboké výčitky svědomí na adresu Melvillea, v Cahiers hodně napadaného.

Jacques Rivette: U mě to bylo stejné. *RUDÝ KRUH*, s Bouvilem a Montandem, jsem měl rád už při uvedení. Před pár lety, než jsem se vracel na vlak do Paříže, jsem u matky náhodou zhlédl v televizi první tři čtvrtiny *ARMÁDY STÍNŮ*, a uznal jsem, jak dobře a pevně

3) Na konci *MUŠKY* se titulní hrdinka několikrát skutálí ze svahu, než skončí pod hladinou jezera, načež zazní *roulades* (= zpěvní ozdoby, trylky) Monteverdiho *Magnificat*.

to drží pohromadě. Čím se mi Melville vzdálil, byl PRÁSKAČ. Nemám rád gangsterskou mytologii. Dobrá, uzavřeme tu závorku.

Sylvie Pierreová: Při sledování filmu Claire Denisové JACQUES RIVETTE, STRÁŽCE má člověk pocit, že Sergeovy a vaše největší chvíle byly, když jste mu vyprávěl o filmech. Táže se vás, kdo vám dal opět naději ve francouzský film, a vy se okamžitě prohnete jako pružina – ano, v rozhovoru se odehraje cosi, co má blízko k „animě“, duší i dechem –, když mu začnete vyprávět o filmu Patricie Mazuyové KŮŽE KRAV.

Jacques Rivette: Ano, ten film se mi moc líbil, velmi se mne dotkl. Ale mé největší vzpomínky na Serge se váží k rozhovorům. Bylo to vždy napínavé, i u režisérů nepříliš... Vynalezl takový princip konverzace, který dělal zajímavým všechno. Bydleli jsme pět minut od sebe, a já jsem pak hořce litoval, že jsem nevyužil víc možností ho vidět, ale občas se nám stávalo, že jsme se potkali v metru, když jsme se vraceli domů. U Bastily jsme oba sestoupili dolů a dali jsme se společně na pochod křížem krážem, a když se to hodilo, zastavili jsme se na ulici u nějakého kavárenského stolku. Během jednoho takového rozhovoru jsem zjistil, že byl posedlý Saint-Simonem, od nějž znal úplně všechny spisy, nejenom proslulé *Memoáry*.

Sylvie Pierreová: Každý z vašich konverzujících společníků měl zvláštnost, která ho od ostatních odlišovala, nějakou měl určitě i Serge Daney.

Jacques Rivette: Ano, jistě!

Christine Laurentová: Rychlost!

Jacques Rivette: Ano, máš pravdu, to bylo ono, rychlost, s níž navazoval. Často byla blesková: zničehonic vás předhonal. Zdá se, že stejně charakteristické to bylo pro Malrauxovy konverzace, kde to muselo být děsné. Se Sergem se to dělo jemně, a bylo to jen, jako když hudebník zmešká nástup. Nebo cestovatel příští spoj.

Christine Laurentová: Je to rozdíl jako mezi tanečníkem flamenca a krasobruslařem. Serge byl bruslař....

Jacques Rivette: Vážně? Já vidím Serge spíš jako tanečníka flamenca...

Sylvie Pierreová: Ano, rychlost... a linie...

Jacques Rivette: Ano, to znamená, že pro něj bylo vše spojitelné. A co se toho týče, jsem opět hluboce přesvědčen, že měl úplnou pravdu. Univerzum nemá hierarchie. Nedávno jsem četl článek, podle nějž se poslední teorie vědců vracejí k pojmu „plochého“ univerza. Nesouhlasím. Pro mne je kosmos sférický. Vše lze spojit se vším. Neříkám, že Serge žil v jedné sféře, ale koneckonců země... vždycky vás donutí, aby jste si připomenuli její kulatost a zaoblili rohy.

Jean-Claude Biette: A nestalo se ti nikdy, po přečtení jednoho z jeho článků, že jsi si řekl: „Počkat, je zajímavé vidět film z tohoto úhlu, podívám se na něj znovu, abych si to ověřil!“

Jacques Rivette: Ano, to se mi stávalo často. Bohužel, většinou to zůstalo ve stavu záměru, jelikož filmy neběží v kinech nikdy v okamžiku, kdy dostaneš chuť na ně znovu jít. A protože vůbec nepoužívám videokazety nebo DVD...

Sylvie Pierreová: Zdá se, že dodnes zůstáváte Sergeovým čtenářem.

Jacques Rivette: Co čtu často, je tahle kniha, vím, kde ji mám, což o mých ostatních knihách neplatí, je to *Zkušenost (L'Expérience)*...

Sylvie Pierreová: Chcete jistě říci: *Průzkum (L'Exercice)*⁴⁾... Že jste řekl „zkušenost“, je zajímavé, protože Serge často říkal, že film závisí právě na předávání zkušenosti.

Jacques Rivette: Myslím, že co Serge na filmu zajímalo, a co možná vysvětluje, *in fine*, že se dříve či později nepokusil sám dělat filmy, bylo to, že v nich neviděl nic iluzionistického, ale spíš obraz univerza. Před Bazinem se lidé spokojovali s tím, že si při srovnání s ostatními druhy umění nekladli otázku po novosti filmu, ale čistě a jednoduše řekli, že film je jedním z výtvarných umění. Teprve když se začali ptát na film jako takový, začala být filmová kritika zajímavá. Film je univerzum s vlastní dobou, prostory, minulostí, budoucností, jihem, severem atd. Například otázka národních kinematografií Bazina velmi zajímala a zajímala i Serge, pokud prostory dvou světů, filmového a skutečného, navázaly vztah. To je to, co tolik chybí kritikám, které jsou čistě cinefilní a takové filmové milovnictví dnes už vůbec není zajímavé. Anebo se pak uzavrou do „politiky autorů“, a to už také skončilo. Bylo to nutné stadium, stejně jako říci, že film je umění. Ne, že by „tomu byl konec“, ta záležitost je dávno samozřejmostí.

Sylvie Pierreová: Určitě jste četl v *Libération* jeho *Přízraky trvalosti (Fantômes du permanent)*, které napsal u příležitosti uvádění filmů v televizi? Náhle dostal chuť přistoupit k filmům jinak, víc hravě, bez jakýchkoli zábran a bez povýšenectví.

Jacques Rivette: Jistě, protože tam už o nic nejde. Televiznímu vysílání je vlastní, že staví naráz filmy všech proveniencí, hodnot a epoch do téhož plánu. Podle mne je mimochodem zvrácenost pouštět v televizi němé filmy: televize není víc než rozhlas s obrazy, ale bez zvuku už vůbec nedává smysl, nemluvě o nesprávné rychlosti, což je zločin.⁵⁾ Ovšem, právě tímhle „vše ve stejném plánu“ se Serge bavil a v tom všem pak kroužil.

4) Jde o knihu Serge Daney, *L'Exercice a été profitable, Monsieur* (Paris 1993). Název knihy *Průzkum* byl *prospěšný, pane* je citátem z filmu Fritze Langa *PAŠERÁCI Z MOONFLEETU*.

5) Ve svém upřímném zaujetí proti televizi Rivettovi unikla skutečnost, že v posledních letech se při uvádění restaurovaných němých filmů v televizi (především na kanále Arte) klade větší důraz na správnou rychlost, nežli je tomu v mnohých národních kinematékách.

Ano, tak začal „tančit“. Mimochodem mu nešlo o profanaci. Mluvil o věcech nejčastěji příznivě, dobré na tom bylo to sabotování historie filmu.

Sylvie Pierreová: A míval nesmírně legrační slovní vynálezy. Vzpomínám si na titul jedné z jeho kritik, která se jmenovala *Sisi, rakouská pštrosí císařovna* (*Sisi impératrice*)! Od určitého momentu jeho života, když byl ještě kritikem tradičnějšího pojetí, v *Libération*, prohlašoval, že ho unavuje hrát roli filmového sanitkáře, záchranáře ohrožených filmů.

Jacques Rivette: Co musí být hodně tvrdé pro deníkového kritika, je víra, že může jakkoli ovlivnit komerční úspěch filmu. O jistých filmech si ve svém nitru můžete myslet, že jsou pěkně zpackané, ale napsat to vždycky nemůžete.

Jean-Claude Biette: Člověk sám zastává určité stanovisko...

Jacques Rivette: Jistě, a Serge se znal přes *Cahiers* skoro s každým. Říkat, že kritika má vliv na úspěch filmu, je možná přehnané, ale na počátku, během prvních dnů – které jsou moc důležité z hlediska systému kin rozhodujících se, zda si film podrží, nebo ho nechají propadnout – je to někdy důležité. Každopádně lze říci, že kladný článek nijak zvlášť nepomůže, ale záporný hraje velkou roli. Při uvedení mé *PANNY ORLEÁNSKÉ* se Olivier Séguret a Gérard Lefort velmi snažili, věnovali mu v *Libération* šest stran, ale se čtenáři „Libé“ se v kinech beztak počítalo... Oproti tomu deset přesně mířených zlých řádků nadělá mnoho škody.

Sylvie Pierreová: Stalo se vám, že jste se Sergeovou kritikou nesouhlasil?

Jacques Rivette: Jistě, občas, i když teď nemůžu jmenovat konkrétní příklad. Na každý pád, když mi přišlo, že nějaký film přecenil, nebo podcenil, vždy jsem se pokoušel pochopit důvod, a to mne zajímalo.

Jean-Claude Biette: Nesouhlasil jste pokaždé s hodnocením dějin amerického filmu. Například pokud jde o Mankiewicz a Premingera.

Jacques Rivette: Někdy je to globální, jde-li o celkovou tvorbu jednoho filmaře, u nějž jsem pocítil z mé strany chuť revidovat úhel pohledu. Mankiewicz mne například vlastně hodně zklamal, při srovnání se vzpomínkami z padesátých let. Samozřejmě má historicky pro americký film význam. Ale s Lubitschem se vůbec nedá srovnat. I film *VŠE O EVĚ* je strojený, muzeální. Je to Broadway v horším slova smyslu. Před třinácti lety jsem ho znovu viděl s Juliet Bertoovou, a nenáviděli jsme ho společně. Snad jsem jí byl trochu ovlivněn, protože ona ho nenáviděla strašně. Mankiewicz není nikdy šlechetný. Je blahovolný a škodolibý, hluboce zlý. Je někdo, kdo pohrdá celým světem, producenty, herci, diváky. A pak, není to filmový tvůrce (*cinéaste*), toť vše. Není režisér. V jistém smyslu na to Serge kašlal a ze svého pohledu měl pravdu. Ale je přece jen nutné klást si otázku – když vše podtrhneme a sečteme – zda je film filmem. Inu, vážně jsme odbočili, máte otázky, které by nás vrátily k Sergeovi?

Christine Laurentová: Není samozřejmé, vyptávat se nomáda na jiného nomáda.

Jacques Rivette: No, já jsem jen nomádem v mém pokoji. On byl skutečný. Udělal na mne velký dojem, fascinoval mne: patřil k lidem, kteří mne opravdu ohromili.

Sylvie Pierreová: V posledních letech jsme svědky, jak se Sergeovi tak trochu staví posvátné pomníky (možná se tomu tělem a duší neubráníme ani v čísle Trafiku, které připravujeme), a nechtě se vrátit k akademické formě rozhovoru, rádi bychom věděli, co si o tom myslíte.

Jacques Rivette: Nic moc, pochopitelně. Především proto, že on nikdy nenudil, na rozdíl od mnoha lidí, kteří se dnes modlí u jeho pomníku.

Sylvie Pierreová: Jeho inteligence byla natolik živoucí, že byla často zdrojem humoru – moc ráda na to myslím.

Jacques Rivette: Ano, a to je, co se pomníků týče, někdy trochu konsternující. Protože Serge byl skromný člověk. Hrdý, ale skromný. Mohl jet kamkoliv, a ocitnout se podle libosti v chudém prostředí mezi chudými, cestovat vlakem na konec světa, zastavit se v pustině. Měl něco z kočky, která všude chodí sama. Mám ke kočičí rase velkou úctu, v podstatě jsou to jediná zvířata (s pavouky), která skutečně miluji.

Christine Laurentová: Ve vašich filmech je hodně koček.

Jacques Rivette: Ano, to je pravda. Dům v CÉLINE A JULIE SI VYJELY NA LODI jakožto dekoraci jsem sám vybral, poté, co jsem zavrhl hromadu jiných domů, které mi navrhoval můj asistent Luc Béraud, protože na venkovních schodech sedělo nejméně pět koček, když jsme tam poprvé přišli, a v podkroví jedna kočičí matka s maličkými. Čas od času jsou ve filmu vidět, ale přicházely jen, když měly chuť, a v žádném záběru to nebyla tatáž.

Sylvie Pierreová: A co kdybychom se po Sergeově způsobu odrazili a pluli vším, co nás napadne?

Jacques Rivette: No, s kočkami bychom se mohli z jeho teritoria dostat dost daleko, aniž bychom se ztratili.

Jean-Claude Biette: Mimořádné je, kolik toho Serge napsal. Mimo to se jeho psaní vystupňovalo jeho příchodem do Libération v roce 1981.

Jacques Rivette: Ano, je znát, že měl v tu chvíli chuť změnit tempo ve vztahu k dnešním čtenářům.

Sylvie Pierreová: V knize *Průzkum byl prospěšný, pane* hovoří Serge zpríma o sobě a svém osobním životě, jak to předtím nikdy neudělal.

Jacques Rivette: Ano, když vyjmeme *Persévérance*, jeho rozhovory se Sergem Toubianou, které jsou zjevně autobiografií, kterou neměl čas sepsat.

Jean-Claude Biette: Nesmíme zapomínat, že ta kniha je deník. Serge nehovoří o vlastním životě, aby ho vypravoval, ale aby pro sebe osvětlil to, co se v průběhu života snažil pochopit.

Sylvie Pierreová: Řeklo by se, že je to fikce, která mu napoprvé dopadne jinak než na plátně.

Jacques Rivette: Co lze říci, je, že to je možná poprvé, kdy je Serge nucen dělat svůj vlastní film. Ten text je možná chybějícím kamenem nebo spíš druhou tváří všech zveřejněných textů, skrytou částí ledovce nebo každopádně nástinem oné ponořené části.

Jean-Claude Biette: A už viditelná část Serge je tak zajímavá!

Jacques Rivette: Na každý pád ta důvěrná část neprotiřečí ostatním textům, je to vždycky z gruntu týž Serge. Člověk je komplexní bytost, nic nelze oddělit. Jestli v něco věřím, pak je to přesvědčení, které pochází asi z osmnáctého století, o univerzálnosti lidské bytosti. Všechny rodiny spolu mohou hovořit a rozumět si, vlastně je to jenom jedna jediná, i když roztříštěná. Už u Montaignea je nikterak zanedbatelná kapitola vyprávějící o Novém světě.

(16. června 2000)

Přeložil Milan D. Klepikov

Přeloženo z francouzského originálu:

Conversation avec Jacques Rivette par Sylvie Pierre et Jean-Claude Biette.

„Trafic“ 2001, č. 37 (jaro), s. 217 – 224.

Citované filmy:

Armáda stínů (L'Armée des ombres; Jean-Pierre Melville, 1969), *Céline a Julie si vyjely na lodi* (Céline et Julie vont en bateau; Jacques Rivette, 1974), *Jacques Rivette, strážce* (Jacques Rivette, le veilleur; Claire Denis, 1990), *Kůže krav* (Peaux de vaches; Patricia Mazuy, 1988), *Magická hlubina* (Le Grand bleu; Luc Besson, 1988), *Muška* (Mouchette; Robert Bresson, 1967), *Panna orléanská* (Jeanne la Pucelle; Jacques Rivette, 1994), *Pašeráci z Moontfleetu* (Moonfleet; Fritz Lang, 1955), *Práškač* (Le Doulos; Jean-Pierre Melville, 1961), *Rudý kruh* (Le Cercle rouge; Jean-Pierre Melville, 1970), *Showgirls* (Paul Verhoeven, 1995), *Vše o Evě* (All About Eve; Joseph L. Mankiewicz, 1950).